ארכיון השירות הבינלאומי לאיתור בארולסן – גישה למיליוני מסמכים של קורבנות השואה

סוזן אורבן

ניטרליות וכישלונות

הוועדה הבינלאומית של הצלב האדום (ICRC – International Committee of the Red Cross) מגדירה את משימתה כדלקמן:

> המועצה הבינלאומית של הצלב האדום היא ארגון נטול פניות, ניטראלי ובלתי תלוי, אשר משימתו ההומניטארית הבלעדית היא להגן על חייהם וכבודם של קורבנות מלחמה ופעולות אלימות פנים-ארצית ולהגיש להם סיוע. [...] כמו כן משתדל הארגון למנוע סבל באמצעות קידום וחיזוק חוקים ועקרונות הומניטאריים עולמיים. המועצה, אשר נוסדה ב-1863, היא כור מחצבתו של ארגון הצלב האדום הבינלאומי וארגון הסהר האדום.[1]

הצלב האדום הבינלאומי שומר על הניטרליות שלו ועל עצמאותו. עד 2005 סמליו הרשמיים המוכרים היו הצלב האדום והסהר האדום. לאחר 1948 ניסה ארגון מגן דוד אדום בישראל לקבל הכרה רשמית. פנייתו נתקלה בסירוב. אפשר להבין סירוב זה לאור השפעתן של מדינות ערב ולכן אפשר לפקפק ב"ניטרליות" של ארגון הסהר האדום. ההודעה הרשמית קובעת:

> מאז המאה ה-19, סמלי הצלב האדום והסהר האדום מוכרים ברחבי העולם כסמלים להושטת עזרה לקורבנות של סכסוכים מזוינים ושל אסונות טבע. לרוע המזל, לא תמיד זוכים סמלים אלה לכבוד לו הם ראויים, כסמל לניטרליות המוחלטת של העבודה ההומניטארית. יתרה מזאת, מדינות מסוימות מתקשות להזדהות עם סמל זה או אחר. על מנת לפתור סוגיות אלה, פונות המדינות לאמנות ג'נבה, אשר אימצו פרוטוקול שלישי נוסף לאמנות הקיימות, בוועידה דיפלומטית בדצמבר 2005, שם אשרו את "דגל המעוין האדום" (Red Crystal Flag).[2]

אפשר להבין מהמשפט המצוטט לעיל: "מדינות מסוימות מתקשות להזדהות עם סמל זה או אחר", כי המונח "מדינות מסוימות" מתייחס בעיקר לישראל. לצלב האדום היסטוריה ידועה לשמצה בתקופת השואה ואילו הסהר האדום לא הושיט כל סיוע ליהודים שנרדפו במדינות ערב בשנות ה-1940. סמל המעוין האדום הוכר בימים אלה באופן רשמי – והוא יכול לכלול סמלים לאומיים כדוגמת מגן דוד. אולם אין זו הכרה מלאה במגן דוד אדום.

ד"ר **סוזן אורבן** (Urban), היסטוריונית, עובדת במחלקה האירופית בבית הספר הבינלאומי לחקר השואה ב"יד ושם", ירושלים ומלמדת גם באוניברסיטאות בגרמניה. נושאי המחקר שלה הם תולדות עליית הנוער מ-1932 עד 1948 ותולדות העקורים היהודים. לאחרונה פרסמה שני ספרים יחד עם אשר בן-נתן, מי שהיה שגריר ישראל הראשון בגרמניה. ספר נוסף אודות יהודים במפעל פולקסוואגן ב-1944/5 יצא לאור בגרמנית ובאנגלית.

הצלב האדום הבינלאומי שומר על הניטרליות שלו ועל עצמאותו. בספטמבר 1942 הודיע גרהרט ריגנר (Riegner), חבר הקונגרס היהודי העולמי, למשרד הצלב האדום בג'נבה על ההשמדה בתאי הגזים. בשלהי 1942 היה לארגון בג'נבה מידע בדוק בנושא הרצח ההמוני של יהודי אירופה. במשך החודשים הראשונים של 1943 נערם במשרד בג'נבה עוד ועוד מידע בדבר השמדת היהודים. בחודשים אלה הקימו הנאצים תצוגת ראווה במחנה טרזין כדי להציג מחנה כליאה "נחמד" למדי. אדולף אייכמן וחבורת הביורוקרטים שלו נערכו היטב לקראת הביקור של נציגי הצלב האדום הבינלאומי.

בספטמבר 1943 הוקם "המחנה המשפחתי" באושוויץ, במקרה שהצלב האדום יבקש ביקור במחנה שאליו כוונו הטרנספורטים מטרזין. ב-7 במארס 1944 הומתו בגז 3,792 האנשים שנותרו ב"מחנה המשפחתי". במאי וביוני באותה השנה נשלחו טרנספורטים נוספים ל"מחנה המשפחתי", אולם כאשר ברור היה כי אין בכוונתם של נציגי הצלב האדום לבוא לביקור באושוויץ, הומתו העקורים ב"מחנה המשפחתי" בגז. מעטים שרדו — ובמקרה בלבד. ב-23 ביוני 1944, לפני ביקורו של נציג הצלב האדום הבינלאומי, מוריס רוסל (Rossel) בטרזין, נאמר לו כי זהו "המחנה הסופי" במסעם של היהודים. מי יכול היה להאמין לזה לאחר שהמידע נפוץ?

ב-1 ביולי 1944 שלח רוסל לאיש הקשר שלו בברלין, פון תאדן (Von Thadden), מכתב נלהב ביותר בליווי צילומים ספורים שצילם בטרזין. הוא ביקש מפון תאדן להפיץ עותקים מהצילומים בקרב עמיתיו בפראג. רוסל כתב כי הוא ועמיתיו מהצלב האדום אסירי תודה ויזכרו את הביקור לטובה. הוא הדגיש כי הדו"ח יעזור "להרגיע את האנשים מאחר שהתנאים בטרזין הם משביעי רצון".[3]

הצלב האדום הבינלאומי מדגיש באתר שלו:

> בדצמבר 1939, ביקש נשיא הצלב האדום הבינלאומי מהצלב האדום הגרמני לארגן ביקור של נציגי הארגון אצל יהודי וינה, אשר גורשו לפולין. בקשתו נתקלה בסירוב, כיוון שהרשויות הגרמניות לא רצו בשום פנים ואופן להיכנס לדיון בדבר גורלם של אנשים אלה.

מכאן ואילך נקט הצלב האדום הבינלאומי אסטרטגיה של הימנעות מטיפול ישיר בשאלת היהודים — הוא עשה זאת רק בהתייחסות כללית לגורלם של קורבנות מאסרים או גירושים המוניים, מבלי להתייחס להשתייכותם הדתית או מוצאם העדתי, אף על פי שהיה זה ברור כי האנשים שבהם מדובר היו ברובם יהודים. ב-23 ביוני 1944, נסע ד"ר מוריס רוסל, נציג הצלב האדום הבינלאומי, לטרזינשטאט. ביקורו תוזמן ואורגן בקפידה. הוא עבר דרך הגטו מלווה בקציני אס.אס. אולם לא נזדמן לו לשוחח עם היהודים שם, ולא להיכנס לתוך המבצר.[4]

הרשומות הרשמיות הגרמניות של מזכיר המדינה וכן המכתב מאת רוסל מספרים לנו דבר שונה מזה של הצלב האדום הבינלאומי. באתר הארגון מוזכר היום: "חוץ מ-[...] דוגמאות אקראיות במקומות אחרים, מאמציו של הצלב האדום הבינלאומי להושיט עזרה ליהודים, ולקבוצות אזרחים אחרות אשר נרדפו בתקופת מלחמת העולם השנייה, נחלו כישלון חרוץ."

השירות הבינלאומי לאיתור בארולסן

בשנת 1943, ביוזמת המפקדה הראשית של בעלות הברית, החל משרד לאיתור בחיפושים אחר אנשים נעדרים ובריחומם. "המשרד המרכזי לאיתור" נע במקביל לתנועתה של חזית הלחימה. הוא נוסד בלונדון, עבר לוורסיי ומשם לפרנקפורט מיין, שבו הוקם משרד מרכזי עבור אסירים משוחררים וניצולי השואה. ה-SHAEF — המפקדה העליונה של כוחות המשלוח של בעלות הברית (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces), נטלה על עצמה את המשימה ומסיום מלחמת העולם ב-1945 התמודדה עם האתגר להיות למרכז עבור אנשים המחפשים נואשות את קרוביהם וחבריהם הנעדרים. המשרד היה מעורב גם במאמצי בעלות הברית להשבת עקורים למולדתם, אם כי בעלות הברית המערביות מצאו עצמן לפתע נוכח אנשים רבים שנבצר מהם לשוב אל ארצות מולדתם — כדוגמת מרבית ניצולי השואה ששוחררו, יהודי מזרח אירופה, אשר שהו במחנות-עקורים, ממתינים לעזוב את אירופה — לרוב בדרכם לארץ ישראל.

בינואר 1946 עבר המוסד לארולסן, שהייתה ממוקמת בנקודת המרכז הגיאוגרפי של כל ארבעת אזורי הכיבוש. ביולי 1947, ה-IRO — הארגון הבינלאומי לענייני פליטים (International Refugee Organization) נטל על עצמו את תפקידי המשרד המרכזי לאיתור והוא פעל תחת השם "השירות הבינלאומי לאיתור" (ITS). אחרי 1952 פעל השירות תחת הנהלתה של "הנציבות העליונה של בעלות הברית לענייני גרמניה" (HICOG – Allied High Commission for Germany). ההנהלה שונתה בפעם האחרונה ב-1954, כאשר מעמדה של גרמניה לא הוגדר עוד כמדינה "כבושה" והפיקוח על השירות הבינלאומי לאיתור נמסר לוועדה בינלאומית ומעתה ואילך נוהל על ידי הצלב האדום הבינלאומי בג'נבה. הוועדה הבינלאומית שנוסדה כוללת גם גוף מפקח ובו חברות: בלגיה, צרפת, הרפובליקה הפדרלית של גרמניה, יוון, ישראל, איטליה, לוקסמבורג, הולנד, פולין, בריטניה וארה"ב. נציגיהן של מדינות אלה מעורבים בקבלת כל ההחלטות של שירות האיתור הבינלאומי. השירות מינה אזרח שוויצרי לשמש בתפקיד המנהל ומתוקף היותו נציג הצלב האדום, יש לו מעמד דיפלומטי. מאז, גרמניה היא הממנת את שירות

האיתור בתקציב שנתי בסך 14 מיליון אירו. לאחר איחודן של שתי הגרמניות, הרפובליקה הפדרלית "החדשה" התחייבה להבטיח את המשך עבודתו של השירות.

מאז דצמבר 2006 רטו מייסטר (Meister) הוא המנהל החדש של השירות. הוא מונה לתפקיד לאחר שני מנהלים זמניים, שכיהנו אחרי צ'רלס בידרמן (Biederman). בידרמן היה מנהל השירות הבינלאומי לאיתור במשך יותר מעשרים שנה וזכה לקיתונות של ביקורת, בשל עמדתו לגבי הדרישה לפתוח לציבור את כל הארכיון של שירות האיתור. לאחר שמונה למנהל, הצהיר מייסטר בפומבי: "זהו אתגר לעבוד בנקודת מפגש זו שבין העבר לעתיד. הן הסיפור ההיסטורי כולו והן הסיפורים האישיים שניתן למצוא בארכיון שלנו חשובים ביותר למחקר ולכתיבת ההיסטוריה." סגל הארכיון מונה כ-400 עובדים, אולם אף לא אחד מהם הוא היסטוריון ואף לא ארכיונאי.

הארכיון של השירות הבינלאומי לאיתור הוא אחד מהגדולים ביותר בעולם בנושא מערכת הטרור הנאצי. בידי שירות האיתור מצויים כל החומרים — כגון כרטסות, תיקים אישיים — שמצאו בעלות הברית במחנות הריכוז לאחר שחרורם. בין תיקים אלה נמצאה גם הכרטסת השלמה של מחנה דכאו וכל התכולה של מחסני בוכנוואלד, שבהם הוחזק רכושם של אסירי המחנה. בארולסן מחזיק שירות האיתור הבינלאומי רשימות של אסירי מחנות הריכוז, וכן של מקומות מעצר אחרים שנמצאו בשליטתם של אנשי האס.אס. בשטח הרייך ובשטחים שהיו תחת כיבוש גרמני בשנים 1933 עד 1945.

יתרה מזאת, יש רשימות גירוש, תיקי גסטאפו, תיקים של חברות ביטוח ותיקים של משרדי מרשם התושבים. ניתן למצוא רשימות ובהן שמותיהם של יהודים, אשר גורשו בתקופת השלטון הנאצי; שמותיהם של זרים ששהו בשטחים שהיו שייכים בעבר לרייך, כדוגמת עובדי כפייה וכן ילדים מתחת לגיל 18 ועקורים, שהיו לאחר השחרור בטיפולם של ארגונים בינלאומיים, כדוגמת אונר"א.

מדובר ב-33.6 מיליון דפים, בערך, המחולקים לארבע קבוצות תיעוד: חלק 1 המכיל תיקים אודות מחנות הריכוז וצורות אחרות של כליאה, סה"כ כ-4,425,000 דפים. אפשר למצוא רשומות ממחנות הריכוז באושוויץ ומגטו ורשה או מבוכנוואלד. חלק 2 מקיף את "עובדי הכפייה", סה"כ כ-4,455,000 דפים וכן שמות של כל החברות אשר הפיקו תועלת מעבודת הכפייה. חלק זה הוא אחד החלקים הטעונים ביותר של ארכיון השירות, כיוון שהוא מכיל את שמותיהן של כל החברות וכל חברות הביטוח. אפשר לשער, כי הדבר חורג מעבר לנתונים המונחים עתה על שולחנה של הוועדה הבינלאומית לתביעות ביטוח מתקופת השואה. חלק 3 עוסק בנושא "רשומות לאחר המלחמה" — סה"כ כ-24,750,000 דפים. אפשר לעקוב לא רק אחר העקורים ודרכי נדידתם, אלא גם לאסוף את שמותיהם של מי שנעלמו — שמות אשר נרשמו על ידי הניצולים לאחר השחרור. יש גם עדויות על חיי הסבל של אסירים במחנות, של עובדי הכפייה — עדויות אלה וכן מסמכים רשמיים, עשויים לסלול את הדרך לתביעות נגד יחידים וחברות אשר הפיקו תועלת מכך.

חלק 4 מוקדש ל"משרד לאיתור ילדים" והוא מכיל כ-9,900 דפים. מיולי 2006 נסרקו דיגיטאלית יותר מ-57 אחוזים מתוך 33.6 מיליון דפים. אולם התהליך הואט מאז הוחל בדיווח התקשורתי.

עדיין אין רשימה מלאה ומעודכנת של מצאי, אולם ניתן לשער כי המרכז לאיתור מחזיק, ולכן גם ירש, 46 מיליון כרטיסי אינדקס המספרים לנו את סיפוריהם האישיים של כ-17 מיליון קורבנות של גרמניה הנאצית. 98 אחוזים מהחומר המצוי בארכיון מכילים מידע אישי אודות קורבנותיה של גרמניה הנאצית. רק שני אחוזים מתוך כ-25 קילומטרים של תיקים אינם קשורים לנתונים אישיים — ורק שני אחוזים אלה נפתחו לצורך מחקר ב-1996. אולם, לדברי היסטוריונים, דווקא באותם 98 אחוזים שטרם נפתחו אפשר למצוא נתונים חשובים ורגישים.

תיקים צבורים ותיקים סגורים

משך עשרות שנים נמנעה מהיסטוריונים ומחבריהם של הנעדרים לא רק גישה ישירה אל התיקים, אלא גם קבלת שביב מידע כלשהו אודות יחידים או קבוצות של נעדרים. ההגבלות היו חמורות, כפי שאפשר לקרוא באתר האינטרנט של ITS:

> למען השמירה על הפרטיות, יימסר המידע למי שנרדפו ולקרוביהם הישירים. מי שהם צד שלישי יוכלו לקבל מידע רק עם הצגת הסכמה בכתב של הנוגעים בדבר. האישורים מטעם השירות לאיתור מתקבלים אך ורק על סמך תיעוד הקיים כאן, ולא על סמך קטעי ראיות עצמיות בלבד (לדוגמה, מכתבים ממחנה הריכוז וכו') או על סמך עדויות. [...] אין זה בתחום אחריותו של שירות האיתור לספק מידע אם האיש זכאי לפיצוי או לפנסיה בגין היותו אסיר במחנה ריכוז או בגין סבל מכל סוג שהוא של כליאה, או בגין אובדן בריאותו, או בגין עבודה שביצע או בגין שכר שלא קיבל. [...] בינתיים, עבודת האיתור המעשית מייצגת אחוז קטן בלבד מכל העבודה של השירות הבינלאומי לאיתור; עם זאת, גם היום, בקשות להבהרות בדבר גורלם של הנעדרים עשויות להניב תוצאות חיוביות.[5]

המאבק לפתיחת האוספים של ארכיון ה-ITS זכה לתשומת לב ציבורית רבה יותר בשנות ה-1990, במהלך הדיונים בנושא הפיצויים למי שהיו עובדי כפייה ועובדים והדרישה לפתיחת הארכיון קיבלה משנה תוקף. אף על פי כן, התשובה שניתנה גם בעשרות השנים הקודמות נותרה בעינה: חוקי ההגנה על הנתונים הם שמונעים את הפתיחה. מטרתו של השירות הבינלאומי לאיתור היא לספק

ליחידים הוכחה בנוגע לתאריכים המדויקים של גירוש וכליאה. מבחינה זו, ה-ITS הוא שירות המחזיק תיקים על אנשים שהיו חברי המפלגה הנאצית וארגונים נאציים אחרים, תיקים הנמצאים גם במרכז התיעוד בברלין השייך עתה לארכיונים הפדרליים בקובלנץ.

בשנת 2005 הגישו ניצולים או צאצאיהם 150,828 בקשות למידע לשירות הבינלאומי לאיתור; 340 האנשים המטפלים באופן ישיר בבקשות אלה, השיבו 226,535 מכתבי-מידע, אולם מצבור הפניות מנה 407,065 בקשות למידע שהצטברו משנים קודמות. בנושא ההסדר של קרן הפיצויים לעובדי כפיה בלבד, טיפל ITS במשך שנתיים ב-950,000 בקשות לפיצויים, תוך כדי עיבוד המידע ברשימות. אולם עבור מקצת המבקשים, הזקוקים למידע, השירות הבינלאומי פועל לאט מדי.

מצבור שערורייתי זה של מכתבים ובקשות מידע וכן עובדות מוזרות נוספות אודות העבודה והסירוב לפתוח את כל הארכיון, בטרם גבר הלחץ הציבורי, תוארו בסרטם של וילפריד הויזמן (Huismann) ומוניקה פון באהר (von Behr) שהוקרן בשם: "מבוקש — הרייך של הבידרמנים. השירות הבינלאומי לאיתור וקורבנות הנאצים" (שירותי השידור של גרמניה המערבית, 1999). הבקשות שלא נענו תויגו על ידי סגל העובדים כ"מלאי לעבודה". חמש עד שבע שנים עלולות לחלוף עד שתתקבלנה תשובות לבקשות כאלה. מה משמעותו של "קצב עבודה" זה עבור מי שנרדפו?

אם הבקשות לא תיענינה בצורה נכונה או אם השגת הנתונים וההעתקים הנכונים נמשכת שנים, התוצאה עלולה להיות פקיעת המועד האחרון להגשת בקשות לפיצויים. פירושו של דבר הוא כי הניצולים לא יקבלו כל קצבה או פיצוי מתוך קרן הפיצויים לקורבנות הנאצים. הדבר עלול גם לגרום לכך שלא תועלה הקצבה המשולמת לקורבנות — שממילא היא זעומה ביותר. אם הקורבנות לא ישיגו הוכחה לגורלם בזמן המלחמה יוביל הדבר ל"היעדר ראיות" ולכן לא יוכלו להגיש בקשה לקרן. דנוטה סובה (Sowa), המנהלת לשעבר של הארגון לפיצויים לעובדי כפייה בפולין, משערת כי הדחיות השיטתיות נעשות בכוונה תחילה, בשל "אינטרסים גרמניים".

השירות הבינלאומי לאיתור, אשר מיד לאחר מלחמת העולם השנייה היה אחראי בראש ובראשונה לבקשות חיפוש, התמקד במשך יותר משלושים שנה בבקשות שנשלחות על ידי ניצולי הטרור הנאצי, אשר נטל ההוכחה המלאה לגבי גורלם תחת רדיפות הנאצים מוטל עליהם.

ויכוח סוער בסוגיית פתיחתו של הארכיון בארולסן

במשך הוויכוח הציבורי האחרון בנושא הפיצויים, אשר החל בשנות ה-1990 והסתיים ב-2000 עם ייסוד הקרן "תרומות-זיכרון, אחריות ועתיד", צף ועלה שנית הדיון בנושא פתיחתו של הארכיון. אולם דבר לא קרה. המנהל, בידרמן, דבק עדיין בגרסת "חיסיון הנתונים". בשנת 2005 היסטוריונים מארה"ב — ומעל הכל מוזיאון ארה"ב להנצחת זיכרון השואה (United States Holocaust Memorial Museum) בוושינגטון — החלו במאבק ודרשו להזין מהר ככל האפשר את כל התיקים שכבר נסרקו דיגיטאלית לתוך האינטרנט. מי שעמדו בראש המאבק הזה היו המנהלת שרה בלומפילד, היועץ הבכיר ארתור ברגר ופול שפירו, מנהל המרכז למחקרים מתקדמים בנושא שואה של המוזיאון. ברגר הדגיש כי הסגל של מוזיאון השואה ניסה מאז 1991 להיכנס לארכיון לשם מחקר, אולם גם פול שפירו, ההיסטוריון הראשי של המוזיאון נתקל בסירוב לתור את הארכיון כאשר ביקר בארולסן ב-2004.

שישים שנה אחרי תום מלחמת העולם השנייה והשואה, עורר פול שפירו התמרמרות בגרמניה בהאשימו את צ'רלס בידרמן, אז מנהלו של ה-ITS, ב"צורה עדינה של הכחשת השואה". שפירו התכוון לומר כי: התיקים קיימים; אנשים המקדמים את "הכחשת השואה" או מתכחשים למספר של "ששת המיליונים" קיימים אף הם. כאשר מידע בר-תוקף ורשמי יהיה זמין לציבור — הכחשת השואה תאבד את בסיס אחיזתה.

לא הייתה כנות ב"סיבה", שכה הודגשה על ידי בידרמן, שלא לפתוח את התיקים לציבור: הוא סירב לפתיחה מתוך "הגנה על הקורבנות". כל היסטוריון, כל איש בר-דעת יכול לקרוא בין השורות ולהסיק אם שורות אלה נכתבו על ידי נאצי. חלק גדול מאד מן האוספים הארכיוניים בארולסן הגיע ממשרדי הרישום של מחנות הריכוז ולכן אפשר להניח כי במקרים רבים ה"סיבה לכליאה" או "סיבת המוות" הם שקרים שנועדו לחפות על הסיבה האמיתית, דהיינו, היות הקורבן יהודי, הומוסקסואל וכדומה — ומרבית האנשים, לבטח, לא מתו מדלקת ריאות או כתוצאה מהתקף לב. גם אלה אשר נכלאו (ובמקרים רבים נרצחו) כיוון שהיו חולי נפש, נכים או הומוסקסואלים, לא יאבדו את כבודם כאשר ניתן יהיה לקרוא את מה שעלה בגורלם. היותו של אדם חולה נפש, נכה או הומוסקסואל אינה עילה למאסרו או לגילוי יחס גרוע כלפיו, כפי שעשו הנאצים. לפיכך, פתיחת הארכיון אינה שוללת את כבודם של האנשים והקורבנות האלה, אלא מעניקה סוף-סוף שם וסיפור-חיים למספרים האנונימיים שקועקעו על זרועותיהם של הנרצחים. ניתן ללמוד, כי לכל אחד מן הקורבנות היו חיים לפני בואם של הנאצים וגם בתקופה אפלה זו הם היו בני אדם בעלי גורלות, חלומות, רעיונות ומשאלות משלהם.

ב-7 במארס 2006 קיים ברגר מהמוזיאון להנצחת זיכרון השואה מסיבת עיתונאים בה קבל על העדר שיתוף פעולה מצד ה-ITS ונראה כי החומר הארכיוני יישמר תחת מנעול ובריח. לבסוף, באפריל 2006, שרת המשפטים של גרמניה,

בריגיטה ציפריס (Zypries) הודיעה בוושינגטון כי היא איננה רואה עוד כל מכשול בחוקי ההגנה על נתונים של מדינות הפדרציה, המונע את פתיחת הארכיון בארולסן למחקר היסטורי. יש לשנות את ההסכם משנת 1955 הקובע מי רשאי לשלוח בקשות לארכיון ולאיזו מטרה, ולשם כך, על המדינות החברות במועצה לאשרר את ההוראות החדשות. בעקבות הליך זה הרפובליקה הפדראלית של גרמניה תמסור העתקים של התיקים למדינות החברות.

ב-16 במאי 2006 קיימה הוועדה הבינלאומית של השירות הבינלאומי לאיתור את ישיבתה השנתית הקבועה בלוקסמבורג. שם הוחלט:

> אנו מאמצים בהסכמה מלאה את השינויים להסכם לייסוד ועדה בינלאומית לשירות הבינלאומי לאיתור ולהסכם בדבר היחסים שבין הוועדה הבינלאומית לשירות האיתור הבינלאומי לבין הוועדה של הצלב האדום הבינלאומי. שינויים אלה יאפשרו את פתיחתו של התיעוד העשיר, אשר נשמר באתר ITS בבאד ארולסן, לחוקרים ולהיסטוריונים.
>
> התנאים החדשים יהיו כפופים לחתימותיהם של נציגי המדינות החדשות [...] יש לאשרר אותם על ידי כל מדינה חברה בהתאם לנהליה הלאומיים. הם ייכנסו לתוקף לאחר שכל המדינות הודיעו לרפובליקה הפדראלית של גרמניה על סיום תהליך זה. [...] הגישה לארכיונים ולמסמכים שנשמרו על ידי ה-ITS תינתן תוך כדי התחשבות בהגנה הנאותה על נתונים אישיים. החוק הלאומי של כל אחת מן המדינות החברות מבטיח הגנה נאותה על נתונים אישיים.[6]

העדכון האחרון לתהליך זה קובע:

> עד תאריך 30 באוקטובר 2006, כל אחת-עשרה המדינות החברות בוועדה הבינלאומית חתמו על התיקונים להסכמי בון. ההסכמים מאושררים עתה בכל אחת מן המדינות הללו. עם השלמת התהליך, הארכיון של השירות הבינלאומי לאיתור ייפתח בפני הציבור לשם מחקר.[7]

במחצית ינואר 2007 הצהיר שירות האיתור כי המשימה הכוללת של מחשוב מיליוני הפריטים של אוסף התיעוד הענק מתקדמת באיטיות וכי היא תמשך זמן רב יותר מהמצופה בטרם תושלם. בראשית 2007 רק 63 אחוזים מהאוסף הוכנו להעברה. מעריכים כי על מנת לסיים את תהליך הסריקה וההעברה למחשב תידרשנה עוד שנתיים או שלוש שנים. נראה כי קיים גם חוסר במשאבים כספיים, אם כי ממשלת גרמניה התחייבה לשאת בהוצאות התהליך כולו. כאשר לבסוף יסתיים התהליך, אפשר שניצולי השואה המעטים האחרונים ואולי אף קורבנות אחרים של הנאצים ייעלמו מן העולם.

התנגדות בגרמניה

התנגדות העיקרית בגרמניה לפתיחת ארכיון ה-ITS מבוססת לא רק על טיעון ההגנה על נתונים אישיים, ובהקשר זה קוראת באופן מוזר משהו ל"הגנה על הקורבנות", אלא גם על העובדה כי רוב התיקים נכתבו על ידי מי שביצעו את הפשעים, הביורוקרטים במחנות וכו'. הסיבות למאסר נכתבו לעתים קרובות באופן שגוי, אפשר למצוא סיבות כגון זנות או פדופיליה, המטביעות חותמן על הקורבנות עד עצם היום הזה ועלולות להוביל להסתה נגד אנשים אלה או נגד משפחותיהם וצאצאיהם. מידע רגיש כזה נמצא גם בארכיונים אחרים, כך שסגל העובדים בשירות האיתור חייב להחליט — ולכן השירות זקוק להיסטוריונים בעלי מוניטין — כדי לטשטש פה ושם את הכתוב בכרטסת. פרופסור וולפגאנג בנץ (Benz) מנהל "המרכז לחקר האנטישמיות" הנודע בברלין אמר ליומון *די וולט* ב-13 במארס 2006:

> ההאשמות של גב' בלומפילד ומר שפירו הן בעלות עוצמה בה במידה שהן מגוחכות — והם טועים. אנו עדים למסע לחצים המסתכם בזאת: הגרמנים אינם מגלים רצון ללמוד על פשעי הנאצים, לכן האמריקאים אצילי הנפש חייבים לבוא ולהציל את המצב. [...] וכיצד ייעשה הדבר? יזינו את 50 מיליון פיסות המידע אודות 17.4 מיליון קורבנות הנאצים [...] לתוך האינטרנט, כדי שתהיינה זמינות בכל רחבי העולם 24 שעות ביממה? זה מגוחך. [...] האם היית רוצה שתיקך הרפואי יופיע באינטרנט? או ההאשמה שאתה פדופיל, כולל שמך המלא ותאריך לידתך? יותר מ-90 אחוזים מאוספי המידע הנמצאים בארכיון בארולסן הם בעלי אופי רגיש; חלקם מכילים פרטי מידע אישי אינטימי באמת, שחלקם נכונים אולם חלקים אחרים הם בדיות שהומצאו על ידי ביורוקרטים במחנות הריכוז. [...] אינני רואה כל עניין ציבורי בסיפורי סבל אלה ובסיבות בדויות אלה לכליאתם של קורבנות הנאצים.
>
> ובאשר לחופש המידע: ממשל ארה"ב אינו פתוח כפי שמניחים. כאשר ערכתי מחקר בארכיון הלאומי בוושינגטון הייתי חופשי להשתמש בכל התיקים אודות חייו הפרטיים של נשיא גרמני — אולם ברגע שרציתי מידע כלשהו הנוגע לחייל שיכור שנכנס עם הג'יפ שלו לתוך תעלה בצד הרחוב ולכן נעצר לשמונה ימים, ה"ביטחון הלאומי" של ארה"ב עמד בסכנה ואני לא הורשיתי לראות את התיק. [...]

במענה לשאלה אם יש בארכיון של שירות האיתור עניין היסטורי, השיב פרופ' בנץ (Benz):

> שיקול זה אינו אלא תעמולה זולה. בארולסן מוחזקים בעיקר תיקים עם נתונים אישיים של הקורבנות — תאריך הגעתם למחנות הריכוז וכיוצא באלה. במידע זה יש עניין לניצולים ולצאצאיהם של הקורבנות שנרצחו [...] עבור

המחקר ההיסטורי יש עניין רק בסטטיסטיקה. רק להיסטוריונים ספורים יש עניין בארכיון [...] כמובן ש-25 הקילומטרים של תיקים הנמצאים כבר עתה בתהליך של סריקה ממוחשבת חייבים להיפתח בפני חוקרים רציניים. [...] בהתאם לחוקים הבדוקים היטב של הגנה על המידע במסגרת חוק הארכיון הפדראלי יכולים חוקרים רציניים להשתמש בחומר. [...] אולם לא לשימוש חופשי באינטרנט.

נגישות מוגבלת עלולה להוביל לכישלונות — כפי שנראה בהוצאה הראשונה של "ספר הזיכרון" ליהודי גרמניה שנרצחו. הליקויים שם היו קשורים בעיקר למידע שהחוקרים קיבלו מן ה-ITS. בעבר נצבר ניסיון רב באשר לנגישות מוגבלת ולכן הוקמו גם מחסומים בפני המחקר. אסור שהדבר יימשך. חייבים להכריז על כינונה של מועצה חדשה אשר תכלול היסטוריונים וחוקרים מארה"ב ומישראל. רק אז תהיה משמעות אמיתית וממשית לפתיחתו של הארכיון. צורת הארגון העכשווית היא מיושנת.

יתרה מזאת, היסטוריון יוצא דופן גרמני נוסף, גוטז אליי (Götz Aly), הדגיש כי הוא עצמו מברך על כי סוף-סוף ייפתח הארכיון. הוא הסביר כי ההיסטוריה של השואה לא תיכתב מחדש, אולם יתגלו דברים חדשים רבים, הקשורים לפרטים אישיים ומקומיים.

מה מספרים לנו התיקים?

מיליוני בני אדם שהוגלו, גורשו, נרדפו, נכלאו ועונו בידי הנאצים ועוזריהם לא שרדו: יהודים, צוענים, הומוסקסואלים, פולנים, אולם הזיכרון ממשיך לחיות. מי ששרדו מספרים את הסיפורים של אהוביהם, על המשפחות, על הקהילות ועל העולם היהודי שהיה ואיננו עוד. אולם לעתים הם זקוקים גם להוכחה שאכן שרדו את כל מדורי התופת של חוסר האנושיות ואת עולם הצלמוות ששלט אז בכיפה. פרטי האודיסיאה שלהם קבורים עמוק בתוך 25 הקילומטרים של התיעוד בבניין השירות הבינלאומי לאיתור. הוצאת מידע מתוך הבניין הזה היא בבחינת חיפוש מחט בערמת שחת. לעתים חלפו שנים עד לקבלת מידע או אף העתק של גלויה, שהכילה, אולי, את המידע האחרון על אישה, על בעל, על מישהו שחי ונאהב פעם. יש לכך משמעות אחת — לסייע לניצולים ולילדיהם ונכדיהם להשיג מידע אודות החודשים או הימים האחרונים של אהוביהם. משמעות נוספת עבור הניצולים היא להשיג מהר ככל האפשר מידע והוכחה על היותם נרדפים, על מנת לקבל קצבה, פיצוי זעום כלשהו. הזכרנו כבר לעיל עד כמה תהליך זה מתנהל באיטיות.

תועלת נוספת שביכולתנו להפיק מהחומר הארכיוני היא השלמת התמונה שלנו אודות התקופה הנאצית ואודות החיים במחנות הריכוז באירופה. רק כ-25 אחוזים מן הנתונים הנמצאים בארכיון רלוונטיים לגבי המחקר על השואה ועל הקורבנות היהודיים. שאר החומר קשור לקבוצות אתניות אחרות וליחידים מכל הארצות האחרות שנכבשו על ידי גרמניה הנאצית. לכן חשיבותו הרבה של הארכיון היא בהשלמת התמונה כולה על תקופת הטרור הנאצי באירופה. יש רק לזכור כי הרשימה המפורסמת מצילת החיים של אוסקר שינדלר אף היא חלק מהארכיון. אלף ומאתיים חיים שניצלו מתאי הגזים — ורשימה זו מספרת לא רק על אלף ומאתיים חיים אלה אלא מהווה ראייה כי אכן הייתה אפשרות להציל יהודים ולהושיט עזרה לאיש או שניים, אפילו תוך סיכון גבוה. הנה כי כן, חומרים ארכיוניים כאלה מספרים גם אודות מי שהצילו וסייעו לבני אדם נרדפים — ואודות מי שרק הפיקו רווח ועשו הכל כדי לסחוט עד תום את עובדי הכפייה שלהם. לכן, כפי שהוזכר לעיל, תביעות חדשות עשויות להיפתח נגד חברות או בודדים.

אין ספק כי הן ידיעת השיטה ומשמעותה של השואה, אשר נבחנו ונותחו באמצעות מחקרים, עדויות, מסמכים וכיוצא באלה במשך שישים השנים האחרונות והן הבנת התמונה כולה על החיים באירופה תחת הכיבוש הנאצי בשנים 1939 עד 1945, אין בכוחן לשנות את שאירע במציאות. אולם הידע יהיה רחב יותר. מעל לכל, יזכו החוקרים לסיפורים רבים יותר מאשר יש לנו עד היום. פיסות מידע מפורטות יותר על הקורבנות ועל אלה שנרדפו יישלפו מהחומר הארכיוני ויובילו לתמונת פסיפס שלמה יותר המספרת על חייהם ולא רק על מותם של אותם בני אדם שעונו ונרדפו על ידי הגרמנים ועוזריהם.

לפיכך, יהיה החומר לעזר ותוספת לאוספים הנמצאים במוזיאון להנצחת זכר השואה בארה"ב וב"יד ושם". שני המוסדות מדגישים בעיקר את סיפוריהם האישיים של הקורבנות ולא רק את נתוני הסטטיסטיקה, את מנגנון ההשמדה ואת אסטרטגיית הרדיפה של הנאצים. נראה כי התמקדות זו בסיפורים האישיים, על השמות והפנים, לא הגיעה עדיין לאוניברסיטאות בגרמניה. רק בעבודה חינוכית אפשר לראות כי יש התקדמות וכי אנשים אינם מתייחסים לשואה באמצעות הסטטיסטיקה, אלא באמצעות סיפורים על גורלם של בני אדם.

הציפיות בירושלים ובוושינגטון

בשנת 1956, השירות הבינלאומי לאיתור הרשה ל"יד ושם" להעביר למיקרופילם את החומר הנמצא ברשותו על השואה, כולל האינדקס הראשי. מיקרופילמים אחרים מן ה-ITS, אשר אינם כלולים באינדקס הראשי, הם "ארכיון החיפוש אחר הילדים" ו"מסמכים בסיסיים". למרות זאת, ברך "יד ושם" על ההחלטה שקבלה הוועדה הבינלאומית של אחת-עשרה המדינות לפתוח את הארכיון לציבור. לפי דבריהם של

מומחי "יד ושם", ההחלטה תעניק זו הפעם הראשונה גישה לציבור ולחוקרים אל חמישים מיליון התיקים מתקופת מלחמת העולם השנייה. תיקים אלה מכילים מידע חדש בנושא עבודת הכפייה ומחנות הריכוז, וכן שמות של קורבנות השואה שנוספו לארכיון מאז ש"יד ושם" קיבל 20 מיליון דפים בראשית שנות ה-1960, כולל רוב הדפים הקשורים ליהודים. כדי לארגן את הארכיון בדרך בה תתאפשר גישה נוחה, הקימה הוועדה קבוצת עבודה הכוללת ארכיברים ומומחים טכניים ברמה גבוהה, כולל נציג מ"יד ושם". במסיבת עיתונאים שנערכה ב-16 במאי 2006 הדגיש יושב ראש הדירקטוריון, אבנר שליו: "זהו צעד חשוב בתהליך פתיחתו של ארכיון המלחמה באירופה." כבר בידיעה הראשונה שנשלחה לעיתונות מיד לאחר החלטתו של ה-ITS לפתוח את הארכיון הודה שליו למוזיאון להנצחת זיכרון השואה בארה"ב עבור מאמציו בנושא. בנימת קול מאופקת קמעא הוא הודה גם למשרד החוץ הישראלי שהיה מעורב בהבאת חלק מן הארכיון ל"יד ושם" בשנות ה-1950.[8]

גב' שרה בלומפילד, מנהלת המוזיאון להנצחת זיכרון השואה בארה"ב אמרה ב-18 במאי 2006:

> ההסכמה לפתוח את הארכיון מציינת את תחילתו של תהליך חשוב. עתה אנו מצפים לעבוד ביחד עם הוועדה הבינלאומית של הצלב האדום על מנת לאפשר למכוני המחקר, החוקרים את השואה נגישות בעיתוי טוב יותר. יש בכוונתנו לאפשר עיון בחומר הארכיוני גם במוזיאון בוושינגטון. תהליך זה חייב לנוע מהר ככל האפשר כדי להיענות לצרכים הדחופים של ניצולי שואה מבוגרים. מגיע להם לדעת מה עלה בגורל משפחותיהם. זוהי מחויבות מוסרית שכולנו שותפים לה.[9] ■

הערות

1. <www.icrc.org>.
2. <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/section_second_world_war?OpenDocument>.
3. Akten zur deutschen Auswaertigen Politik, after: Saul Friedlaender, Die Jahre der Vernichtung. Das Dritte Reich und die Juden 1939-1945, Munich 2006, p. 612, Footnote 136.
4. <http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/history-holocauste-020205>.
5. <http://www.its-arolsen.org/english/index.html>.
6. <http://www.its-arolsen.org/english/index.html>.
7. Ibid.
8. <http://www1.yadvashem.org/about_yad/press_room/press_releases/press_releases/16.05.06.html>.
9. <http://www.ushmm.org/museum/press/archives/detail.php?category=07-general&content=2006-05-18>.

אבלים על מותו בלא עת
של איש אשכולות, מורה ומחנך דגול
חבר מועצת המערכת של *נתיב*

פרופ' יוסף בן-שלמה ז"ל
ומשתתפים בצער המשפחה

מערכת *נתיב*
ומרכז אריאל למחקרי מדיניות